

УДК 159.9

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Макарова Л.Л., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У роботі проаналізовані погляди вчених на проблему визначення особливостей Я-концепції. Емпірично досліджено особливості Я-концепції студентів-українців Центрального та Східного регіонів України, зроблено порівняльний аналіз. Проведене дослідження показало, що певні розбіжності в складових Я-концепції студентів Центрального та Східного регіонів України визначені, але показники не є статистично значущими.

Ключові слова: Я-концепція, самосвідомість, національна самосвідомість, ідентичність, студентська молодь.

В работе проанализированы взгляды ученых на проблему определения особенностей Я-концепции. Эмпирически исследованы особенности Я-концепции студентов-украинцев Центрального и Восточного регионов Украины, сделан сравнительный анализ. Проведенное исследование показало, что определенные различия в структуре Я-концепции студентов Центрального и Восточного регионов Украины есть, но показатели не являются статистически значимыми.

Ключевые слова: Я-концепция, самосознание, национальное самосознание, идентичность, студенческая молодежь.

Makarova L.L. THE FEATURES OF I-CONCEPT OF THE STUDENT YOUTH OF THE DIFFERENT PARTS OF UKRAINE

In the work were analyzed the scientists' views at the problem of the determination of the feature of I-concept. The features of I-concept of the Ukrainian students of the Central part and the Eastern part of Ukraine were empirically investigated and a comparative analysis was done. The research showed that some differences in the components of I-concept of the students of the Central part and the Eastern part of Ukraine were identified, but indexes were not statistically significant.

Key words: I-concept, self-knowledge, national self-knowledge, identity, student youth.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми формування національної самосвідомості визначається багатьма об'єктивними чинниками: швидким зростанням змін в суспільстві, зокрема міжетнічної напруженості і конфліктів, посиленням міграційних процесів та поступовим рухом української державності у європейський соціокультурний простір тощо.

Відзначаючи зростання ролі етнічних факторів у житті як окремої особистості, так і суспільства в цілому, можна визначити, що етнічна ідентичність впливає на психічну адаптацію людини, а також на її самовизначення, а це є особливо актуальним в юнацькому віці. Людині стає все складніше підтримувати внутрішню узгодженість і стійкість свого «Я» [1].

У зв'язку з особливостями історичного розвитку в Україні проблема ідентичності як чинника формування національної самосвідомості має разом з соціальним, психологічним і яскраво виражений етнічний зміст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед робіт з етнонаціональною проблематикою слід відзначити дослідження таких українських дослідників, як

О. Антонюк, Г. Баканурський, В. Барков, В. Бебик, Ю. Бех, О. Борусевич, С. Веселовський, М. Вівчарик, В. Горбатенко, О. Донченко, В. Євтух, В. Іщук, О. Карпунов, О. Корнієнко, В. Кремень, І. Кресіна, І. Курас, В. Лісовий, О. Майборода, С. Макеєв, О. Маруховська, В. Медведчук, М. Михальченко, М. Міщенко, Л. Нагорна, В. Наулко, М. Обушний, І. Оніщенко, В. Панібудьласка, М. Пірен, Ю. Римаренко, М. Розумний, Т. Рудницька, А. Свідзинський, Л. Співак, В. Степаненко, М. Степико, О. Шморгун, О. Шуба, М. Шульга, Н. Юрій.

Психологічний зміст самосвідомості розкривається в дослідженнях М. Боришевського, Т. Говорун, І. Кона, Ю. Орлова, О. Соколової, Г. Солдатової, В. Століна, В. Хотинець, П. Чамати, І. Чеснокової. Структура Я-концепції особистості та психологічні характеристики її основних компонентів висвітлені в роботах О. Асмолова, К. Абульханової-Славської, І. Бега, М. Боришевського, Л. Бородиної, Л. Долинської, Р. Грановської, О. Гуменюк, А. Захарової, Г. Ліпкіної, С. Максименко, А. Петровського, С. Рубінштейна, О. Соколової, В. Сто-

ліна, І. Чеснокової. В певних дослідженнях визначаються функції Я-концепції в різних видах діяльності та поведінки (І. Андрійчук, М. Боришевський, Т. Дмитрова, І. Кон, Г. Радчук, В. Юрченко та інші). Віковий динаміці формування Я-концепції присвячені роботи І. Андрійчук, І. Кона, С. Кузікової, І. Слободянюка, Л. Співак [1; 2–7].

Отже, потрібно відзначити, що у вітчизняній психології проблема ідентичності вирішується у сформованій послідовній триаді: свідомість – самосвідомість – образ Я. Ідентичність в тій чи іншій мірі трактувалася як еквівалент самосвідомості; але деякі дослідники (В. Малахов, Л. Шнейдер) стверджують, що терміни «ідентичність» і «самосвідомість» не є взаємозамінними і тотожними поняттями [8–10]

Самосвідомість у філософії та психології традиційно розуміють як виділення людиною себе з об'єктивного світу, усвідомлення і оцінку свого ставлення до світу, себе як особистості, своїх вчинків, дій, думок, почуттів, бажань, інтересів. Ідентичність традиційно розуміють як переживання тотожності, визначеності і цілісності, тобто одиницею аналізу ідентичності виступає «Образ Я» [10]

Постановка завдання. В останні роки проблема національної самосвідомості вивчалась дослідниками вікової психології у таких її аспектах: психологічні чинники її формування (А. Березін, 2002 рік); становлення «Я-образу» особистості 14–20 років у процесі національної ідентифікації (О. Шевченко, 2005 рік); розвиток національної самосвідомості студентів засобами української літератури (В. Соколова, 2009 рік) [7].

Проте проблема формування національної самосвідомості студентів ВНЗ у різних регіонів України залишається недостатньо розробленою, що і обумовлює завдання дослідження: емпірично дослідити та порівняти особливості Я-концепції студентської молоді Центрального та Східного регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні ми орієнтувалися на концепцію А. Налчаджяна, який стверджує, що, з одного боку, кожен індивід вважає себе членом етносу, з іншого – сам етнос як велика група здобуває визначені соціально-психологічні риси і характерні форми поведінки, тому проблему етнічного «я» варто розглядати на декількох рівнях:

- на рівні особистості (етнофора);
- на рівні етносу в цілому (загальноетнічний рівень);
- на рівні окремих соціальних груп етносу, наприклад родини.

За А. Налчаджаном, етнічна «Я-концепція» окремої людини – ціла система уявлень про себе, яка є тісно пов'язаною з тим образом свого етносу, що існує в її голові. Етнічний «Я-образ» людини є однією з підструктур її загальної «Я-концепції». Він складається з таких компонентів:

- уявлення про те, що він (індивід, його носій) є одним із представників цього етносу;

- уявлення про якісь фізичні і психічні риси, що є загальними для нього і для багатьох інших представників цього етносу (наприклад, маються на увазі визначені фізичні, антропологічні ознаки: колір і форма очей, форма носу, силует, зріст, вираз очей, колір шкіри тощо);

- уявлення про деякі культурні спільності (маються на увазі національна мова, історія, походження, визначені звички і цінності, загальнонаціональні символи тощо);

- почуття спільності і позитивної психічної ідентифікації з цією спільнотою, при якому виникає особливо сильна емпатія до її членів, почуття споріднення і загальної долі з ними [11].

На основі цієї концепції була складена анкета, де студенти визначалися зі своєю національною та етнічною приналежністю і деякими специфічними рисами:

- уявленням про те, що певний студент є одним із представників цього етносу;

- уявленням про певні психічні риси, що є загальними для нього і для багатьох інших представників цього етносу;

- уявленням про деякі культурні спільності (національна мова).

Л. Співак у своєму дослідженні визначила особливості становлення самосвідомості в юнацькому віці. На її думку, юність є вирішальним періодом розвитку національної самосвідомості. Розвиток національної самосвідомості особистості в цей період є складним інтегрованим процесом самопізнання та емоційно-ціннісного ставлення особистості до себе як суб'єкта конкретної нації, носія її суб'єктивних (національна свідомість, національний характер) й об'єктивних (мова, культура, територія, держава з певним політичним самоврядуванням та економічним розвитком) ознак. Із огляду на результати цього пізнання та ставлення особистість регулює власну поведінку в національних взаємодіях. Епіцентром розвитку національної самосвідомості є цілісне та інтегроване національне «Я», що містить множинну усвідомлених уявлень і емоційно-ціннісних ставлень особистості до себе як суб'єкта, носія її цінностей, згідно з якими вона самореалізується у національних взаємодіях [7]

Емпіричне дослідження особливостей національної самосвідомості студентської молоді на I етапі проводилось за авторською анкетною, де студенти визначалися зі своєю етнічною приналежністю, та за методикою А. Петровського «Самосвідомість особистості». В методиці А. Петровського студенти ранжували наявні у кожного особистісні якості за певними Я-образами особистості: теперішнє Я, динамічне Я, ідеальне Я, майбутнє Я, за яким представляємось іншим. Досліджувані складали із запропонованого списку п'ять рядків слів, що характеризувати такі вислови випробовуваного про себе:

- 1) Теперішнє Я (яким я вважаю себе в даний момент);
- 2) Динамічне Я (яким я поставив собі за мету стати);
- 3) Ідеальне Я (яким, я знаю, я маю бути, виходячи із засвоєних моральних норм і зразків);
- 4) Майбутнє Я (яким, мені здається, я стаю);
- 5) Я, за яким представляємось (яким я прагну здаватися іншим).

Перший ряд випробовуваний починав з того слова, що, як він вважає, позначає якість, яка властива йому в даний час в найменшій мірі (і ставить 1). Потім ставиться слово, що позначає якість, властиву йому в декілька більшій мірі (і ставить 2, 3, 4, 5...), і так далі. Останнє місце в ряду займає слово, що позначає якість, якою випробовуваний, на власну думку, володіє в найбільшій мірі (і ставить 19). За тим же принципом складалися наступні ряди слів.

У нашому дослідженні брали участь 100 студентів Центрального регіону і 100 – Східного регіону України. Після анкетування виявилось, що 84 особи з загальної кількості студентів Центрального регіону і 35 студентів Східного регіону визначили свою приналежність до української національної спільноти. Результати діагностування особливостей Теперішнього Я студентів-українців Центрального регіону України були занесені в рисунок 1.

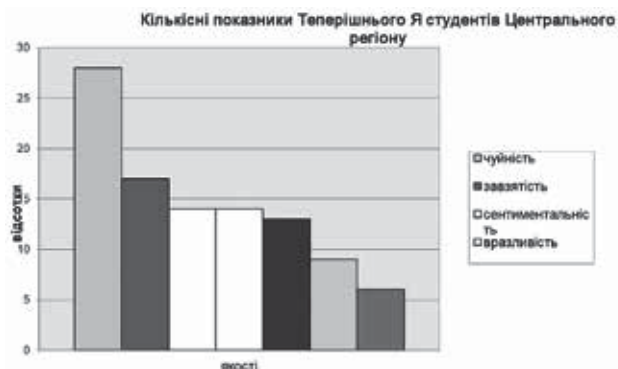

Рис. 1. Кількісні показники Теперішнього Я студентів Центрального регіону.

На підставі аналізу табличних даних з'ясували, що студентська молодь Центрального регіону, яка визначила свою приналежність до української спільноти, вважає себе в даний момент життя чуйною (28%), а 17% студентів визнають себе завзятими, 14% убачають себе на даний момент життя сентиментальними, і така ж кількість (14%) – вразливими; 13% вважають себе рішучими, а 9% свідчать, що зараз вони пристрасні, і всього 6% бачать себе у даний момент життя обережними. Всі ці якості у своїй основі мають яскраво виражений емоційний компонент.

Результати тестування Теперішнього Я студентської молоді Східного регіону відображено на рисунку 2.

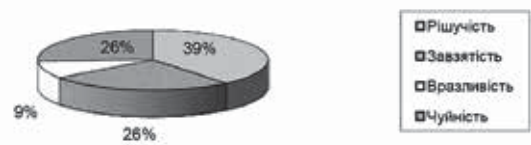

Рис. 2. Кількісні показники Теперішнього Я студентської молоді Східного регіону

На підставі аналізу табличних даних було з'ясовано, що українська студентська молодь Східного регіону вважає себе в даний момент життя рішучою (39%), 26% студентів від загальної кількості визнають себе в теперішньому часі завзятими, така ж кількість – чуйними, а 9% бачать себе вразливими. Якщо порівняти ці результати з показниками студентської молоді Центрального регіону, то можемо зазначити, що найбільш вираженою є якість, що має вольове забарвлення, – рішучість. Наступні якості студентів Східного регіону, як і студентів Центрального регіону, теж тісно пов'язані з емоційною сферою.

За результатами вивчення наступної складової Я-концепції – Динамічного Я – студентів Центрального регіону України було визначено такі дані (рис. 3).

Рис. 3. Кількісні показники вираженості Динамічного Я студентів-українців Центрального регіону

На підставі даних діаграми можна стверджувати, що тут якості Динамічного Я розподілились більш пропорційно: 39% студентів бажали б розвинути в собі рішучість, 33% – стриманість, а 28% – чуйність. Проситься до уваги визначена протилежність якостей рішучості і стриманості.

маності, які мають майже східну кількісну вираженість. Це свідчить про деякі протиріччя в Динамічному Я студентської молоді.

Українська молодь Східного регіону показала такі результати тестування Динамічного Я (рис. 4).

Рис. 4. Кількісні показники Динамічного Я студентів-українців Східного регіону

За результатами діагностування Динамічного Я студентів Східного регіону було встановлено, що 43% з них мають за мету бути рішучими, така ж кількість студентів воліють бути раціональними, а 14% – чуйними. Як свідчать результати, більшість студентів Східного регіону поставила собі за мету придбати якості вольової сфери. При порівнянні з результатами діагностики цієї складової Я-концепції студентів Центрального регіону можна відзначити, що головною якістю, яку хотіли б розвинути в собі представники обох регіонів, є рішучість.

Після обробки результатів тестування наступної складової Я-концепції – Я, за яким представляємось, у українських студентів Центрального регіону були визначені певні особливості, які представлені на рисунку 5.

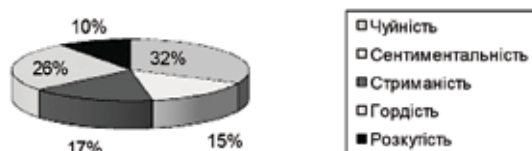

Рис. 5. Кількісні показники Я, за яким представляємось, українських студентів Центрального регіону

Аналізуючи дані малюнку, можна відзначити, що лідируючі позиції в складовій Я-концепції – Я, за яким представляємось, – зайняла така якість особистості студентів, як чуйність (32%), за нею – гордість (26%), 17% студентів бажали би здаватися іншим більш стриманими, а 15% і 10% сентиментальними та розкутими відповідно. Нижче зазначені якості не дуже популярні серед молоді Центрального регіону України.

Тестування студентів-українців Східного регіону показало результати, які вміщені на рисунку 6.

Рис. 6. Кількісні показники «Я», за яким представляємось, студентів-українців Східного регіону

Як бачимо на, 50% українських студентів Східного регіону бажать виглядати в очах інших рішучими, 33% – стриманими, а 17% бажать, щоб інші вважали їх раціональними. Можна зазначити, що вищеперераховані якості – вольові. При порівнянні показників цього Я в Я-концепції студентів обох регіонів можна зазначити, що студенти Центрального регіону бажать здаватися іншим за якостями, які мають яскраво представлену емоційну забарвленість.

При вивченні особливостей ідеального Я студентів-українців Центрального регіону були отримані такі дані (рис. 7).

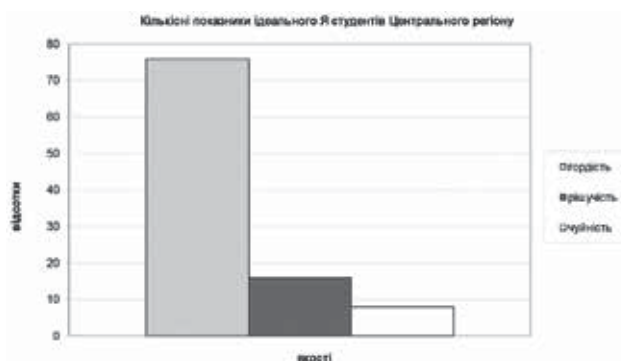

Рис. 7. Кількісні показники Ідеального Я студентів-українців Центрального регіону

В ідеальному Я студентів Центрального регіону найбільш представленою якістю особистості виявилась гордість (76%), а рішучість та чуйність стали бажаною рисою відповідно для 16% та 8% студентів.

Результати тестування Ідеального Я студентів-українців Східного регіону вміщено в рисунок 8.

Рис. 8. Кількісні показники Ідеального Я студентів-українців Східного регіону

Кількісні показники тестування Ідеального Я студентів-українців Східного регіону свідчать про те, що 61% студентів мають бути чуйними, виходячи із засвоєних моральних норм і зразків; 31% осіб повинні бути рішучими і лише 8% мусять стати завзятими. Аналіз отриманих даних показав, що студенти Східного регіону відчувають, що їм не вистачає чуйності, і вони хотіли б розвинути в собі цю якість, а студенти Центрального регіону бажали б надбати гордість.

На підставі аналізу даних тестування Майбутнього Я студентів-українців Центрального регіону можна констатувати, що у майбутньому 82% студентів бачать себе рішучими, а 18% хочуть бути гордими.

Аналіз кількісних показників Майбутнього Я студентів-українців Східного регіону виявив, що 70% студентів здається, що вони стають раціональними, а 30% у майбутньому хочуть бути стриманими. При порівнянні показників тестування зазначаємо, що студенти Центрального регіону бажали б придбати вольові якості, а Східного – якості, пов'язані з саморегуляцією.

Виходячи з гіпотези нашого дослідження, ми визнали доцільним застосувати виборочний коефіцієнт конкордації.

Для визначення величини рангової кореляції між двома (і більше) вибірками використовується так званий вибірковий коефіцієнт конкордації:

$$W = \frac{12}{m^2(n^3 - n)} \sum_{i=1}^n \left(\sum_{j=1}^m x_i^{(j)} - \frac{m(n+1)}{2} \right)^2,$$

де $x_i^{(j)}$ – ранг i -ої ознаки в j -го досліджуваного; n – кількість ознак; m – число досліджуваних.

Центроїдом групи називатимемо випробуваного, результат якого щонайкраще корелює з результатами останніх випробувань (з тієї ж групи).

Результати випробувань є деякими наборами з $n=19$ різних натуральних чисел. Кожен такий набір може бути перетворений в будь-якій іншій за допомогою певного числа перестановок сусідніх елементів (транспозицій). На безлічі всіх таких наборів (довжини n) можна визначити метрику (функцію відстані), а саме: відстанню між двома наборами називатимемо число транспозицій, необхідне для перетворення одного з них в іншій. Поняття відстані дає змогу обчислити середнє квадратичне відхилення елементів групи від центроїда.

Максимально можлива відстань на безлічі наборів довжини n дорівнює

$$L_{max} = \frac{n(n-1)}{2}.$$

При $n=19$ $L_{max} = 171$

Таблиця 1

Результати обчислення величини рангової кореляції між показниками Я-концепції студентів Центрального і Східного регіонів України

	Теперішнє Я	Ідеальне Я	Майбутнє Я	Я, за яким представляємось
<i>Східний регіон</i>				
Коефіцієнт конкордації – W	0,158	0,149	0,122	0,149
Емп. значення критерію – W _{Семп}	48,400	45,500	37,400	45,500
Критичне значення – W кр.	26,29623	26,29623	26,29623	26,29623
Висновок	W більше нуля			
Середньоквадратичне відхилення (s)	84,16400	82,97300	76,01700	79,18100
<i>Центр. регіон</i>				
Коефіцієнт конкордації – W	0,136	0,209	0,128	0,166
Емп. значення критерію – W _{Семп}	187,000	286,000	176,000	228,000
Критичне значення – W кр.	96,21667	96,21667	96,21667	96,21667
Висновок	W більше нуля			
Середньоквадратичне відхилення (s)	82,4930	81,83300	85,63800	81,07900
<i>Порівняння</i>				
Відстань між центроїдами (d)	79	93	75	74
Коефіцієнт ранг. кореляції між центроїдами по матриці перестановок	0,64386	0,91228	0,78070	0,67368

Результати обчислення величини рангової кореляції між групами досліджуваних Центрального і Східного регіонів були занесені в таблицю 1.

На підставі аналізу табличних даних можемо сказати, що слабка внутрішньогрупова кореляція і близькість центрів не дають змогу зробити висновок про істотну відмінність показників Я-концепції студентів Центрального і Східного регіонів України. Отже, статистично значущих розбіжностей в показниках образу Я студентів-українців Центрального і Східного регіонів не визначено.

Емпіричне дослідження триває, і на наступних етапах передбачається порівняти показники переважних якостей, що були обрані досліджуваними різних регіонів при діагностуванні складових Я-концепції.

Висновки з проведеного дослідження. У дослідженні на теоретичному та емпіричному рівнях були визначені особливості Я-концепції студентів Центрального та Східного регіонів України.

1) Проаналізовано підходи до тлумачення змісту поняття Я-концепція, його взаємозв'язок з поняттям ідентичність.

2) Зазначено, що проблема ідентичності вирішується в сформованій послідовній тріаді: свідомість – самосвідомість – образ Я. Ідентичність переважно трактується як еквівалент самосвідомості.

3) Деякі дослідники традиційно розуміють ідентичність як переживання тотожності, визначеності і цілісності, тобто одиницею аналізу ідентичності виступає «Образ Я», що ми і взяли за основу нашого дослідження.

4) Проведено емпіричне дослідження особливостей Я-концепції студентів Центрального та Східного регіонів України і встановлено, що статистично значущих розбіжностей між показниками образу Я студентів-українців не виявлено, але певні своєрідні риси в кожній групі досліджува-

них все ж таки мають місце, що може заступувати на увагу на подальших етапах роботи.

Подальшої наукової рефлексії та практичного вивчення потребує питання розробки ефективної програми з розвитку етнічної ідентичності студентської молоді як чинника формування її національної самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрійчук І. Формування позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія / І. Андрійчук ; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
2. Психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості / [М. Боришевський, Т. Яблонська, В. Антоненко та ін.] ; за заг. ред. М. Боришевського. – К. : Міленіум, 2006. – 298 с.
3. Солдатова Г. Этническое самосознание и этническая идентичность / Г. Солдатова // Психология межэтнической напряженности. – М. : Смысл, 1998. – С. 40–64.
4. Столин В. Самосознание личности / В. Столин. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.
5. Чеснокова И. Проблема самосознания в психологии / И. Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 144 с.
6. Хотинец В. Этническое самосознание / В. Хотинец. – СПб. : Изд-во Алетея, 2000. – 276 с.
7. Співак Л. Динаміка розвитку національної самосвідомості юнацтва в умовах психологічного супроводу / Л. Співак // Вісник ОНУ ім. І. Мечникова. Психологія. – 2015. – Т. 20. – Вип. 4 (38). – С. 131–140.
8. Шнейдер Л. Профессиональная идентичность : [монография] / Л. Шнейдер. – М. : МОСУ, 2001. – 272 с.
9. Малахов В. Неудобства с идентичностью / В. Малахов // Вопросы философии. – 1998. – № 2. – С. 43–53.
10. Мазур Е. Проблема соотношения понятий «идентичность», «идентификация» и их психологическое содержание / Е. Мазур // Мир науки, культуры, образования. – 2012. – № 2 (33) – С. 86–90.
11. Налчаджян А. Этнопсихология / А. Налчаджян. – СПб. : Питер, 2004. – 381 с.